

El lloc de V. Gordon Childe en el desenvolupament dels estudis megalítics

Alain Gally

Per la riquesa del seu pensament Vere Gordon Childe (1892-1957) és certament un dels prehistoriadors que més han marcat el desenvolupament dels estudis megalítics. Ens proposem aquí de delimitar el lloc que ha ocupat en l'aproximació dels monuments megalítics d'Europa. Un treball precedent consagrat als paradigmes que han guiat els estudis prehistòrics des dels orígens (GALLAY, 2007b) ens servirà de marc i ens permetrà avaluar la pertinència de nombroses teories emeses per explicar aquests monuments sovint espectaculars. Distingirem aquí, doncs, els paradigmes externs i els paradigmes interns.

1. Els paradigmes corresponen a algunes orientacions teòriques trobades en les ciències humanes o en les ciències de la natura des del segle XVIII. Nosaltres els identificarem gairebé sempre com a exteriors al mateix camp de la prehistòria.

2. La noció de programa permet, pel seu costat, reunir diferents treballs epistemològicament propers per situar-los millor en el desenvolupament de la recerca.

Els paradigmes, com els programes que en deriven, structuren la pràctica arqueològica a través del temps. No constitueixen, doncs, etapes històriques en el camí d'un desenvolupament continuat i harmoniós dels coneixements, sinó més aviat claus per comprendre la naturalesa d'aquest darrer. Es troben, doncs, en els treballs d'èpoques diferents, de vegades en el mateix autor, i s'integren sincrònicament en els camps del coneixement que avaluem, tant amb relació a les metodologies utilitzades com a les bases factuais en constant creixement (fig. 1).

I. Els antiquaris i l'arqueologia descriptiva

Paradigma: *L'observació directa dels documents i de la seva organització interna permet accedir a la seva comprensió.*

En els inicis de l'aproximació naturalista es desenvolupen els gabinets de curiositats que reagrupen, al mateix temps, espècimens naturalistes i objectes prehistòrics o etnogràfics. Aquestes col·leccions permeten extreure l'observació directa dels objectes dels sabers llibrescs. Aquesta dis-

Paradigmes	Programes
Fonts teòriques	Integracions pràctiques
Els antiquaris	Arqueologia descriptiva
El romanticisme alemany	Arqueologia dels pobles, difusionisme
El transformisme	Evolucionisme unilineal
Els enciclopedistes	Arqueologia dels processos
L'evolucionisme	(Neo)evolucionisme
L'actualisme	Etnoarqueologia
L'estructuralisme	Arqueologia contextual

Taula 1. Paradigmes inspiradors de la recerca prehistòrica des dels orígens fins a l'actualitat.

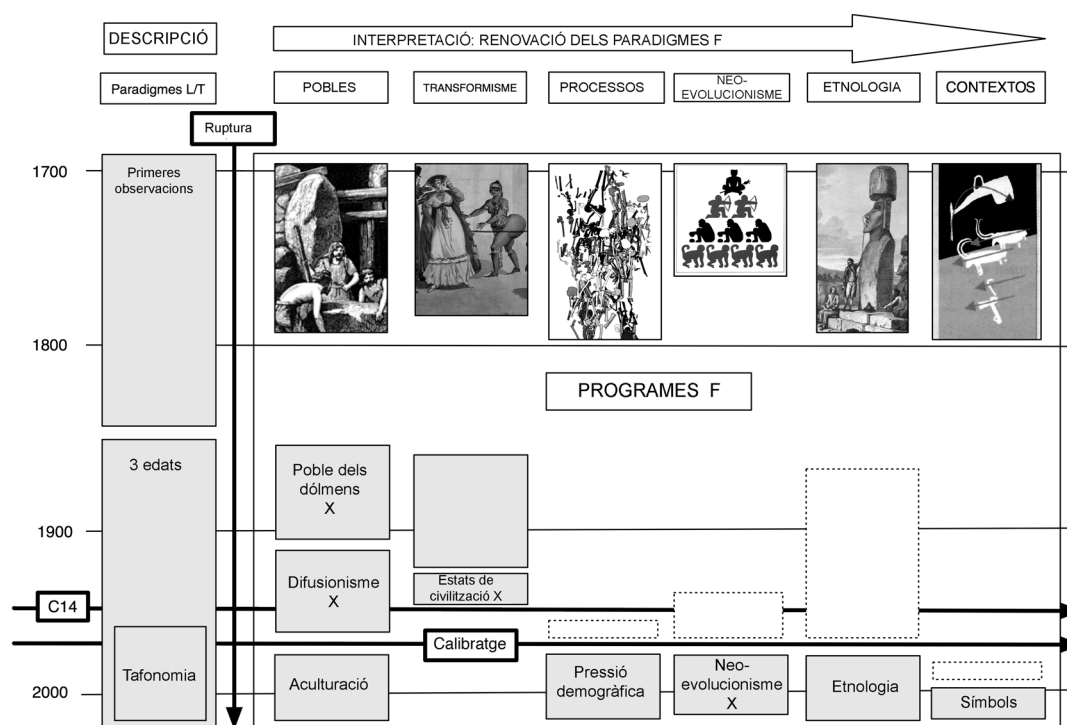

Figura 1. Paradigmes i programes de recerca presents en els estudis dedicats a les construccions megalítiques europees des dels orígens fins als nostres dies. Diversos programes successius es poden inspirar en un mateix paradigma. Mentre que els programes descriptius generen un procés acumulatiu de coneixements dels orígens fins a l'actualitat, els programes interpretatius resten més inestables. X: programes avui dia abandonats o en curs d'abandó per la comunitat científica.

sociació començada al segle XVI, esdevindrà efectiva al segle XVIII. Aquests treballs inicien una llarga tradició d'arqueologia descriptiva que desembarcarà en nombroses seriacions cronològiques i/o geogràfiques, és a dir, el que es pot denominar treball d'expertització amb relació al T (temps) i l'E (espai), en el qual les interpretacions d'alt rang (interpretacions F) són pràcticament excloses.

Aquest programa estructura majoritàriament fins a l'actualitat una gran part de la recerca continental, principalment francesa i alemanya, sobretot amb el que té a veure amb el megalitisme. En els programes pròpiament cronològics i culturals s'hi afegeix avui el programa vinculat a l'anàlisi tafonòmica de les sepultures (CHAMBON, 2003; DUDAY, 2007).

2. El romanticisme alemany i l'arqueologia del pobles

Paradigma: *Els desenvolupaments històrics dels pobles són específics i irreductibles.*

Després de la Revolució francesa i amb el naixement dels nacionalismes, les nacions no poden

fundar més la seva identitat només en la legitimitat de les dinasties regnants. Els pobles, aquestes noves entitats en l'escena de la història, es veuen obligats a afirmar la seva especificitat per la definició d'una llengua, de tradicions particulars i d'un passat comú. El romanticisme alemany s'oposa a la ideologia dels enciclopedistes, al positivisme, a les visions evolucionistes i a l'internacionalisme de les sociologies occidentals. El desenvolupament d'una historiografia política posa en evidència les especificitats irreductibles dels pobles.

L'arqueologia dels pobles tindrà un futur brillant amb arqueòlegs com Gordon Childe (1939), Marija Gimbutas (1979) o Colin Renfrew (1990). Un estudi recent realitzat a propòsit de l'origen de la metal·lúrgia del ferro a l'Àfrica mostra que aquesta tensió entre arqueologia dels pobles i difusionisme d'una part, i l'evolucionisme *s. lato* de l'altra part, es retroba sempre quan es tracta d'explicar un canvi cultural (GALLAY, 2001).

La figura 2 permet copsar l'ambigüitat d'algunes interpretacions, on s'oposa fàcilment evolucionisme i difusionisme. El terme *difusionisme* presenta, en efecte, segons els autors, dues accep-

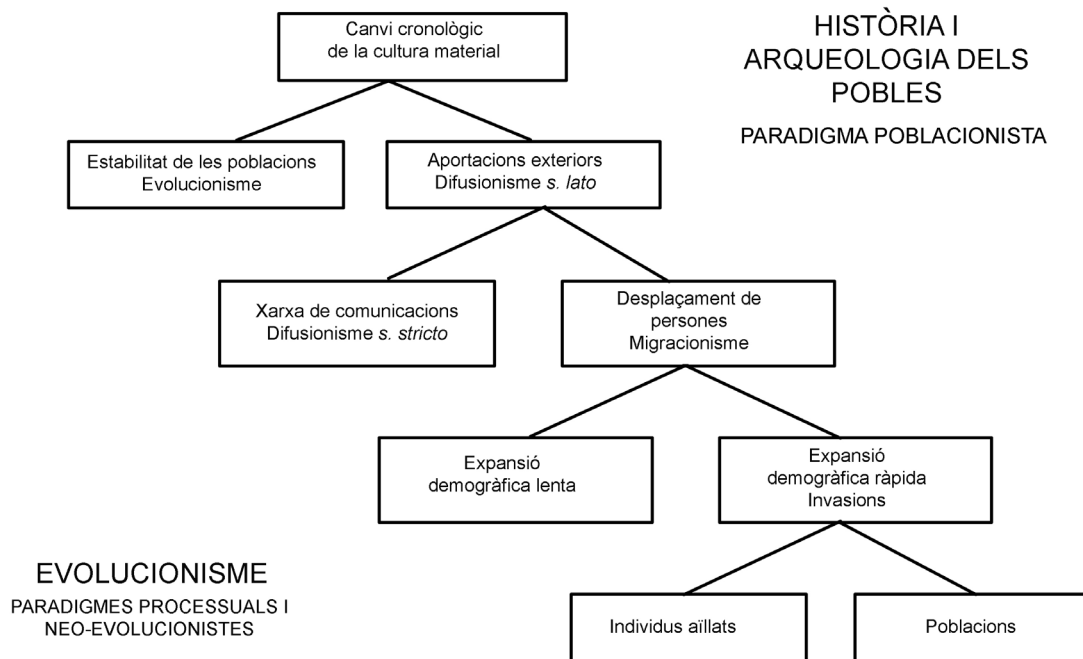

Figura 2. Conceptes interpretatius utilitzats en l'explicació dels canvis culturals i tècnics. Els conceptes de programes vinculats al paradigma poblacionista s'oposen globalment als programes evolucionistes dels paradigmes processuals i neoevolucionistes.

cions diferents, ja que s'utilitza bé en sentit ampli com ho proposa per exemple Childe (predominança de les aportacions exteriors comprènent-hi el nivell de noves poblacions), bé en un sentit restringit (difusió de les característiques culturals per mitjà d'intercanvi o préstec sense desplaçaments de les poblacions).

L'arqueologia dels pobles influencia fins a l'actualitat el concepte de cultura, que oscil·la, malgrat que els autors no en tinguin ben bé consciència, entre les referències naturalistes (les fàcies geològiques) i històriques (l'ètnia). Atribuir els monuments megalítics a una població particular és un reflex que es retroba des de la primera presa de consciència de l'originalitat del fenomen. Aquesta concepció agafarà forma sota la noció de «pobles dels dòlmens» defensada principalment per Bertrand (1863) i Desor (1866).

La idea d'un poble dels dòlmens tindrà, des de finals del segle XIX, una sèrie d'atacs (CAZALIS DE FONDOUCE, 1877; GABRIEL DE MORTILLET, 1877; MONTELIUS, 1899). Les idees difusionistes de Montelius seran repeses i desenvolupades a inicis del segle XX per Gordon Childe. El programa difusionista no resistirà pas l'aprofundiment del marc cultural neolític que es desenvoluparà

primer a Alemanya i després a Escandinàvia, a l'Europa atlàntica i a la mediterrània.

Bé que adepte a una certa forma de migracionisme, Gordon Childe es mostra particularment reticent a les idees exagerades desenvolupades des del 1912 per investigadors com Kossinna, i desenvoluparà un programa essencialment difusionista. La majoria de les reflexions de l'arqueòleg australià dedicades al megalitisme es concentraran en l'elaboració d'un model difusionista matisat de l'origen del megalitisme europeu. Altres programes són tanmateix mobilitzats per aquest savi a l'entorn d'aquest nucli dur per explicar el fenomen. El 1908, data en la qual Dechelette publica al seu *Manuel d'archéologie préhistorique*, un primer corpus ceràmic provinent del Camp Chassey, el conjunt de les grans tradicions ceràmiques de l'oest d'Europa estan encara agrupades en un sol conjunt denominat Robenhausien o ceràmica palafítica, quan a Alemanya les ceràmiques decorades ja són individualitzades al si de diferents estils mal situats en el temps (GALLAY, 1977). En aquesta època, es va posar la qüestió de saber si els diferents estils ceràmics reconeguts correspondrien solament a modes successives reconeixibles en la cultura material d'una sola població, o si aques-

tes diferències són el resultat de poblacions ètnicament diferents. Gordon Childe s'insereix en aquestes discussions posant en dubte, per primera vegada el 1929, l'origen occidental del Michelsberg. El 1931 busca al continent punts de comparació amb relació al problema de l'origen de Windwill Hill i distingeix a la conca de París la civilització chassiana del SOM.

El 1925 reprèn a *The Dawn of european civilization* les idees i el marc cultural proposat per Montelius. Adepte del difusionisme, situa, des de la primera edició d'aquesta obra, l'origen del megalitisme al Pròxim Orient i ja distingeix dos corrents sobreposats. En un primer temps, la idea inicial, la construcció de tombes megalítiques simples o dòlmens, hauria arribat a Portugal a partir de la Mediterrània Oriental i, d'allà, s'hauria desplaçat a la Bretanya, Irlanda i Dinamarca. Després d'aquesta difusió simple, veritables colons haurien, cap al 2500 aC, arribat a la península Ibèrica per establir-hi factories comercials, i haurien introduït en aquesta regió la metal·lúrgia i l'inici dels sepulcres de corredor en pedra seca (*tholoi*). Fidel al model de Montelius, Childe considera aleshores aquesta segona onada lleugerament posterior al 2700 aC, data de les més antigues tombes col·lectives del minoic antic a Creta, segons els vincles de *confrontació de dades* establerts amb Egipte.

Anys més tard, la taula cronològica publicada el 1957 en una reedició del llibre, manté els mateixos vincles cronològics. La datació dels dòlmens de corredors ibèrics (del fet de la seva connexió amb el minoic antic de Creta, contemporani de l'helèdic antic 2 a la Grècia Continental) està fixat després del 2700 aC (RENFREW, 1983: 51).

A l'obra *The Danube in prehistory* (1929), Gordon Childe precisa les condicions en què és possible establir les equivalències entre «cultura», «poble» i «raça». Si «the same complex may be found with relatively negligible diminutions or additions over a wide area. In such cases of the total and bodily tranference of a complete culture from one place to another we thing ourselves justified in assuming a movement of people» (CHILDE, 1929: VII). Conscient de la quasi absència de vincles culturals concrets que uneixin la Mediterrània oriental amb la península Ibèrica, mai no aplicarà, per tant, aquest model per explicar l'origen del megalitisme.

A *A Man makes himself* (1936/1963) Childe es proposa minimitzar el pes demogràfic dels immigrants que haurien pogut difondre la idea del megalitisme més enllà d'Espanya per vaixell, i per primera vegada assenyalava el possible pes que hi tingueren les poblacions locals mesolítiques. Els dòlmens testimonien un creixement notable de la població, que no es pot explicar únicament amb la presència dels immigrants. La multiplicació de sepultures de pedra gegants a Europa occidental i septentrional només s'explica per la repercussió de creences i d'usos elaborats en la mateixa època a l'Orient per civilitzacions molt més avançades. Un fenomen similar s'observa igualment en els indis d'Amèrica.

A l'obra *The Orient and Europe* (1939), Childe reafirma la seva adhesió als principis de Montelius:

«The latter may be resolved into the following five propositions, treated as axioms:

1. Civilisation in the Orient is extremely ancient .
2. Civilisation can be diffused.
3. Elements of civilisation were in fact diffused from the Orient to Europe.
4. The diffusion of historically dated Oriental types provides a basis for bringing prehistoric Europe within the framework of historical chronology.
5. Prehistoric European cultures are poorer than contemporary Oriental cultures, i.e., civilisation is later in Europe than in the East.» (CHILDE, 1939, 10)

A *What happened in history* (1942/1961) Childe suavitza les equivalències cultura-poble-raça-llengua:

«The remarkable uniformity of type in a given local and chronological groupe or «culture» juste discloses the uniformity and rigidity of the tradition actuating their markers (...). It would be rash to try to define precisely wath sort of social group correspond to the archaeologist's «culture ». Since language is such an important vehicle in the formation and transmission of social tradition, the group distinguished by possession of a distinct language (...). Nevertheless culture and language need not coincide (...). Material equipment is more permanent than spokern words.» (CHILDE, 1942: 18-19).

La mateixa actitud mitigada pel que fa a l'origen dels monuments megalítics atlàntics i britànics. Si alguns autors consideren aquestes arquitectures una imitació maldestra dels models espanyols, sicilians o cretencs, s'ha de reconèixer l'autarquia d'aquestes poblacions que no havien intercanviat ni objectes de metall, ni productes fabricats amb l'Orient, quan tenien capacitat econòmica per fer-ho.

The prehistory of european society (1958/1962) és certament l'obra més rica pel que fa als temes que ens interessin aquí. Se situa, d'altra banda, en una cronologia que el beneficia de les primeres datacions C14 i d'un marc cultural on les principals cultures neolítiques ja estan individualitzades. La història del megalitisme en el sentit ampli hi és tractada des de tres òptiques diferents:

1. L'origen i la difusió de sepultures sota llargs túmuls (earthen long barrows)

Childe situa l'origen dels llargs *barrows* britànics al nord d'Europa. Aquestes sepultures, que contenen poques inhumacions i que semblen reservades als cabdills i a les seves famílies, s'arrelen en un «neolític secundari» nòrdic sorgit de l'adaptació de les poblacions mesolítiques locals a la manera de viure dels agricultors danubians immigrants. L'arquitectura dels monuments deriva de la planta rectangular o trapezoïdal de la casa danubiana, però la cultura material, original, és característica de la cultura dels *gobelets en entonnoirs*.

Grups pròxims semblen haver-se estès en direcció sud-oest fins a les costes atlàntiques. La cultura britànica del Windmill pot ser atribuïda a un d'aquests grups. Al nord d'Europa, la seva zona d'origen, aquest tipus d'arquitectura s'acaba en el moment en què la nova religió megalítica imposa les construccions dolmèniques.

2. L'origen del megalitisme

L'aparició dels dòlmens a la península Ibèrica i a la façana atlàntica d'Europa no coincideix amb les instal·lacions de les primeres comunitats agrícoles. Les cultures presents, així com els «tipus racials» són, d'altra banda, molt diversos. Sembla que la idea de construir aquestes tombes megalítiques s'hagi propagat i hagi estat adoptada per diverses poblacions. Podem, doncs, admetre

la difusió d'una religió megalítica. Els propagadors d'aquesta religió poden comparar-se a alguna mena de missioners expandint una fe originària de la conca de la Mediterrània oriental a la manera dels primers missioners cristians al país cèltic. Aquesta religió sembla haver adquirit la seva forma distintiva al *Midi* de França. La diversitat de les arquitectures funeràries testimonia les derivacions sectàries d'una creença no sostinguda per textos escrits. Aquests personatges religiosos adquireixen ràpidament una posició privilegiada en la societat i poden transformar-se en una aristocràcia guerrera com és el cas de la cultura del Seine Oise et Marne a la conca de París. Així, la deessa de la fecunditat que els missioners potser van adorar s'ha transformat de mica en mica en una deessa de la mort i, després, de la guerra. Aquests conqueridors van difondre després les galeries cobertes (denominades per Childe «cistes de París») cap a l'oest fins a l'Atlàntic i vers l'est en direcció a Alemanya. El fenomen s'acaba amb la propagació dels pobles amb els vasos campaniformes, originaris de Portugal o d'Europa central. Aquests darrers reemplacen, en aquests moments, l'aristocràcia espiritual dels constructors de megàlits, donat que tenen el privilegi de ser enterrats als antics monuments.

3. El desenvolupament de les colònies

Un tercer estadi del desenvolupament del megalitisme és present a Sicília, Sardenya, al Migdia de França (hipogeus d'Arles), però sobretot a la península Ibèrica. Està representat per les construccions atribuïdes a les «colònies», de les quals el jaciment de Los Millares és, amb les seves fortificacions i les seves tombes col·lectives, *tholoi* de pedres seques o hipogeus, el més emblemàtic. Aquests establiments podrien haver estat fundats pels mercaders i pels prospectors metal·lúrgics itinerants originaris de la Mediterrània oriental, a la recerca del mineral de coure. Aquests últims podrien ser identificats amb els individus «braquicranis» descoberts, un tipus conegut a Xipre. Diversos fets mostren, tanmateix, que no es pot assimilar aquest fenomen als establiments comercials sorgits de la colonització grega. En efecte, segons Childe:

- Aquests establiments no representen una cultura única ni tan sols un «cicle» únic.

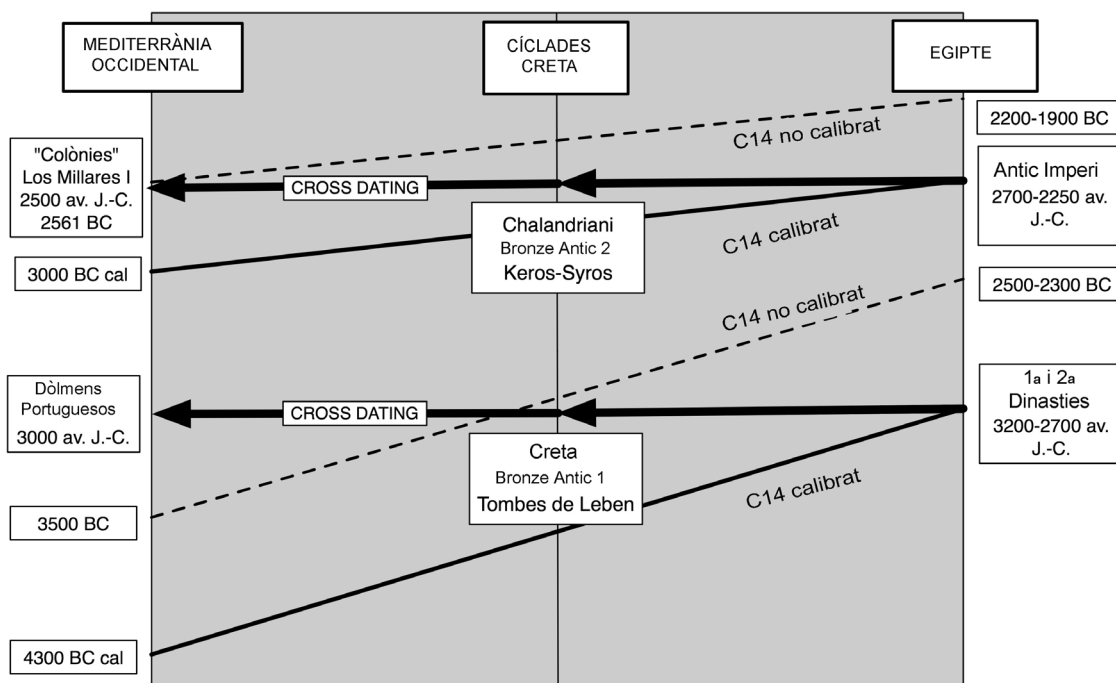

Figura 3a. Vincles de *crossdating* mobilitzats per Gordon Childe per datar les construccions megalítiques de la península Ibèrica i perturbacions induïdes per les datacions de Carboni 14 i el seu calibratge per la dendrocronologia. El qüestionament dels vincles amb la cronologia egípcia per l'intermedi del Bronze antic 2 de Creta s'ha efectuat en dos temps. En un primer temps les dades C14 no calibrades han 1) rejevenit la cronologia històrica egípcia, 2) fornint dades concordant amb les estimacions per a les «colònies», però 3) han envellit els dòlmens considerats més antics. En un segon temps el calibratge d'aquestes mateixes dades ha restablert la veracitat de les estimacions tradicionals retingudes. Per a la cronologia egípcia, però, han tornat totalment caducs els vincles de *crossdating* establerts per Childe.

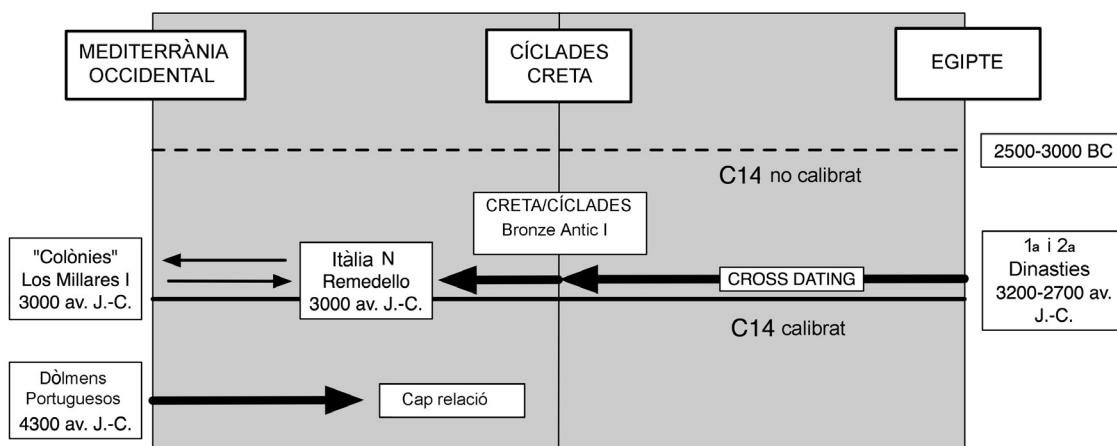

Figura 3b. Vincles de sincronisme entre la Mediterrània oriental i el megalitisme de la península Ibèrica segons el marc cronològic posterior als treballs de Gordon Childe proposat per Colin Renfrew. L'origen del megalitisme apareix com un fenomen estrictament local. D'altra banda, un cert sincronisme es dibuixa entre les construccions d'època de Los Millares i el Bronze antic I de l'Egeu. Els contactes entre la península Ibèrica i la Mediterrània oriental són quasi nuls. Els darrers no semblen, aparentment, haver pas superat la península Italiana.

- Cap d'aquestes cultures té una contrapartida exacta a l'Est.
- Cap objecte fabricat no és originari de la conca mediterrània. Els immigrants no haurien, doncs, mantingut contactes amb la seva pàtria d'origen.
- Les representacions antropomorfes (estelles antropomorfes del *Midi*, figures idòliques de les sepultures ibèriques) testimonien la presència d'una deessa de la mort diferent de la deessa de la fertilitat present a l'Est (estelles de Troia i ídols ciclàdics).
- Els objectes de metall segueixen sent rars. Els punyals de sílex són molt més abundants que els punyals de coure a les tombes. La major part de la matèria primera devia ser enviada a l'Egeu.
- Les tècniques de fosa són diferents. Si els punyals de Sicília i d'Itàlia són encara fosos en motlles bivalves i conjuntats amb l'ajuda de rebordes com al minoic antic (minoic antic), els punyals de la península Ibèrica són fosos en motlles simples i sense rebordes.
- Les colònies no posaran les bases d'una vertadera metal·lúrgia del bronze.
- Aquests immigrants degueren, doncs, ser ràpidament absorbits per les poblacions neolítiques locals.

Beatrice Blanche reprendrà l'any 1961 els mateixos arguments. Aquest últim quedarà com a proposició de fons dels treballs de l'escola alemanya de Fribourg a Brigan, dirigits pel professor Sangmeister, principalment a Portugal, a principis dels anys seixanta.

En la formulació més recent, la tesi de Childe té, doncs, en compte l'afinament del marc cultural neolític i es pot dir que les grans línies de desenvolupament espacial i temporal del fenomen hi estan plenament compreses. La cronologia absoluta resta tanmateix establerta sobre els vincles del *crossdating* amb la Mediterrània oriental plantejats des del 1925. L'esquema de la figura 2 resumeix el sistema cronològic de Childe i mostra com la revolució del C14, des de l'any 1949, a més del calibratge de les datacions, a partir del 1966, com ha mostrat de manera excel·lent Colin Renfrew (1973; 1983), han alterat el sistema fins a tornar-lo caduc. Tanmateix, s'assenyala

que el sincronisme entre monuments atribuïts per Childe a les colònies i el Bronze Antic de l'Egeu ha estat més feblement afectat per aquesta doble revisió.

El programa difusionista de Childe no resisteix aquest afinament de la cronologia i la confirmació de l'originalitat de les cultures megalítiques, punt que aquest darrer ja havia destacat clarament en un argumentació que hauria estat suficient per desacreditar la seva tesi. Les seves interpretacions en termes d'història i de mecanismes socials de poblament no estan actualment d'actualitat. La seva concepció de l'origen dels grans túmuls de terra és, tanmateix, l'escenari que millor ha resistit el pas del temps.

Les explicacions històriques de Childe en termes de dinàmiques socials continuaran influïnt en els models proposats pels prehistoriadors per *explicar* les dinàmiques històriques. Es pot veure, com a prova, un article que té per tema la comprensió de la intrusió de la ceràmica campaniforme a la necròpolis de Petit Chasseur, en el qual s'intentava exposar les diverses alternatives que permetien explicar el fenomen (GALLAY, 1981, reprès i criticat a GALLAY, 1986; vegeu també GALLAY, 2004).

Al programa difusionista de Childe s'hi adjunta una recerca orientada a les formes de l'impacte dels fenòmens de l'aculturació. La tesi de l'emergència d'algunes formes de megalitisme, principalment els grans túmuls de terra del nord i de l'oest d'Europa, en termes d'aculturació de poblacions mesolítiques serà, com a continuació de Gordon Childe, proposat per diversos autors fins a l'actualitat. Pensem principalment en Case (1969, 1976), Sherrat (1990), Bradley (1998) i Cassen (BOUJOT I CASSEN, 1998; CASSEN, 2007).

El programa d'aculturació constitueix, avui dia, l'únic domini sorgit del paradigma poblacionista encara viu i susceptible de desenvolupaments. Com ja s'ha assenyalat, no afecta la península Ibèrica. Una nova mirada sobre aquesta regió enriquiria aquest tipus de reflexió.

3. El transformisme i l'evolucionisme unilineal

Paradigma: *La història de l'home s'organitza segons la trajectòria unilineal del progrés.*

El segle XIX, de manera progressiva, va passar en qüestió el dogma religiós a partir de les

observacions geològiques i paleontològiques. La prehistòria naixent es desenvolupa en un primer temps en el marc del transformisme de J. B. Monet, cavaller de Lamarck (1908). Segons la paleontòloga francesa, la història dels éssers vius respon a una ontogènesi. Les formes vives, sotmeses a les mateixes lleis, conduïdes vers els mateixos objectius, tenen una història que es desenvolupa per camins que les circumstàncies poden, de veritat, fer divergir, però que no poden ser altrament que paral·leles. Hi ha continuïtat de la cadena de la vida i gradualisme en la cadena del progrés.

El paradigma transformista de Lamarck constitueix un dels fonaments de les primeres temptatives de classificació cronològica de les indústries prehistòriques almenys fins a inicis del segle XX, en què aquesta concepció d'evolució unilineal no resistirà l'acumulació dels coneixements actuals. Per la seva banda l'etnologia del segle XIX es llança a la via transformista independentment de la paleontològica i de l'estratigrafia. Distingint tres estadis culturals —el salvatgisme, la barbàrie i la civilització industrial—, s'inspira en els moralistes escocesos i en la filosofia dels enciclopedistes. Aquest evolucionisme unilineal trobarà el seu desenllaç a l'*Ancient Society* de Lewis Morgan (1877), de la qual coneixem l'impacte sobre Marx i Engels. La influència de les concepcions d'aquest transformisme social sobre la jove prehistòria serà feble en un primer temps. Caldrà esperar el revolt del marxisme per veure influïda la jove prehistòria de la Unió Soviètica.

El paradigma transformista, dominant en darrer terme en les naixents prehistòries francesa i suïssa, no tindrà pràcticament cap paper en els estudis megalítics d'aquells moments dominats pels paradigmes poblacionistes. Tot i així el sistema s'encaminava vers una crisi i no resistiria l'acumulació de coneixements i la identificació progressiva de cultures diferents, tant en etnologia com en prehistòria.

El 1934, Gordon Childe visita la Unió Soviètica. Els contactes que té llavors amb la recerca soviètica tindran una influència segura sobre els seus treballs en les àrees de les interpretacions socials, principalment a propòsit dels megalítics. El llibre de Morgan (1877) proposa una classificació evolutiva unilineal de les societats que serà represa pel marxisme i l'arqueologia soviètica. Es ressegueix aquesta influència en Childe des del

1936 en les nocions de revolucions. *What happened in history* (1942) reconeix encara un estat salvatge (paleolític), un estat bàrbar (neolític) i un estat bàrbar evolucionat (edat del coure). La influència de la classificació de Morgan resta tanmateix secundària amb relació als altres paradigmes presents en l'obra de l'arqueòleg australià. Com ja s'ha dit anteriorment, els programes sorgits del paradigma transformista i de l'evolucionisme unilineal no resistiran l'acumulació de descobertes. Caldrà esperar la renovació instaurada per la *new archeology* als anys seixanta per veure desenvolupar-se un neoevolucionisme sorgit no directament de les tesis funcionalistes de Charles Darwin.

4. Els paradigmes a l'origen dels desenvolupaments de la *new archeology*

Els altres programes sorgits dels nous paradigmes es desenvolupen essencialment en el moviment de la nova arqueologia nord-americana **després** dels canvis deguts a la utilització de les datacions de Carboni 14 i al seu calibratge. Es tracta, doncs, de programes posteriors a l'activitat de Gordon Childe. Els mencionarem de **memòria**.

4.1. Els enciclopedistes i l'arqueologia dels processos

Paradigma: *Les necessitats elementals del grup humà i el principi d'utilitat determinen una aproximació sistèmica de la història.*

Els discurs especulatiu dels enciclopedistes sobre els orígens retroba al segle XVIII les referències antigues que s'organitzen en dos temes antagonistes: l'edat d'or i l'estat animal. Es troba en l'escola anomenada dels moralistes escocesos. La història humana s'ha recolzat en el desenvolupament de les arts de subsistència, les quals, amb les transformacions successives, influïdes per les condicions del medi, comporten l'evolució solidària d'altres àrees de la cultura.

Aquest marc evoca l'arqueologia sistèmica i processual nord-americana. Iniciada als anys seixanta, l'arqueologia dels processos és un programa de tipus funcionalista destinat a comprendre els paràmetres de l'emergència d'un fenomen (agricultura, societat estatal, ciutat, etc.), i proposa una anàlisi sistèmica dels diversos paràme-

tres ecològics, culturals i socials. Els treballs de Gordon Childe sobre el megalitisme evoquen de vegades aproximacions comparables principalment per la importància atorgada al component demogràfic del fenomen, i anticipen així puntualment les anàlisis posteriors, més explícites i més sistèmiques, sobre aquesta qüestió.

Des del 1936, aquest darrer es refereix a Marx, i destaca la importància de les condicions econòmiques, de les forces socials de producció i de les aplicacions de la ciència com a factor de canvi històric. El factor demogràfic s'hi fa present. Els monuments megalítics representen un enorme desplegament d'energia i una mà d'obra important. Cal, doncs, admetre un creixement de la població que és degut a la fecunditat dels nous nadius associats als caçadors locals. El representant més eminent de la *new archeology* a Europa amb relació al megalitisme és, tanmateix, Colin Renfrew. En aquest autor hi trobem el conjunt de programes vinculats a aquest moviment, l'anàlisi sistèmica i processual, el marc neoevolucionista, els recursos explícits en les fonts etnogràfiques. El paràmetre demogràfic ocupa aquí una posició privilegiada que es retroba per exemple a Boujot-Cassen (1998).

Ja hem desenvolupat en un altre lloc (GALLAY, 1986: 78-85) el que ens sembla que són els límits d'aquest programa i el caràcter reductor de l'explicació per la variable demogràfica. Al nostre entendre, aquestes llacunes condempnen a la llarga aquest programa a ser reemplaçat per aproximacions en les quals els vincles entre fets materials i les expressions demogràfiques i socials estiguin més assegurades.

4.2. L'evolucionisme i el neoevolucionisme

Paradigma: *Les relacions entre l'home i el seu medi determinen una evolució multilíneal de les civilitzacions.*

L'evolucionisme de Charles Robert Darwin (1859) és clarament una teoria funcionalista. El camí de l'ésser viu és completament autofuncionalista i no implica pas una trajectòria determinada del món viu. Cap perfecció, cap ordre preestablert, cap pla general de la naturalesa estan inicialment inscrits com en el cas de Lamarck.

A principis del segle XX, prehistoriadors i paleontòlegs descobreixen la multiplicitat de les vies evolutives i el caràcter inadequat del desen-

volupament unilíneal definit pel transformisme. En integrar per primera vegada el paradigma darwinian de la influència del medi, obren la prehistòria a les concepcions modernes. Als Estats Units concepcions neoevolucionistes tenen en compte la influència del mitjà i pròxims del darwinisme es desenvolupen a continuació de Morgan sota la influència de Leslie White (1959), Julian H. Steward (1955, 1956), Elman R. Service (1971) i Morton H. Fried (1967). L'arqueologia d'esquemes neoevolucionistes tindrà poca influència a Europa, excepte sobre Colin Renfrew (1973). Una aproximació inspirada en els models de la *new archeology* la trobem en l'article que havíem dedicat a l'evolució dels rituals funeraris europeus (GALLAY, 1991, i en premsa per a una crítica d'aquesta concepció).

Les classificacions proposades pels antropòlegs nord-americans han estat durant molt de temps les úniques disponibles al mercat, d'aquí ve el seu èxit entre els antropòlegs. Des de fa poc, a França, A. Testart (2005) ha discutit aquestes concepcions. Com Colin Renfrew havia superat la classificació de Morgan, hem de superar el programa neoevolucionista, del qual havíem igualment destacat els límits (GALLAY, 1986), amb la finalitat de mostrar més bé la diversitat de les societats sobre les bases antropològiques més precises.

4.3. L'actualisme i l'etnoarqueologia

Paradigma: *La recerca de les causes actuals permet comprendre el passat.*

Als seus *Principes de géologie* (1830-33), Charles Lyell proposa explicar les modificacions que han tingut lloc a la superfície de la Terra per les causes que obren actualment. L'extensió del concepte uniformista en l'àrea cultural serà essencialment obra dels prehistoriadors. L'etnologia, tret d'algunes notables excepcions, resta, en efecte, fonamentalment refractària a qualsevol temptativa de generalització. La recerca actualista tindrà una expansió considerable en la investigació anglosaxona, i es conformarà amb bases teòriques molt diverses (DAVID I KRAMER, 2001). Als anys trenta, Gordon Childe prefereix nogensmenys trobar els seus models en la història europea i parlar de «missioners» o de «croats».

Caldrà esperar la renovació efectuada per la Nova Arqueologia per veure desenvolupar-se una argumentació més precisa sobre les condicions en

les quals és possible utilitzar l'analogia etnogràfica. Colin Renfrew desenvolupa aquesta problemàtica per als megàlits als inicis dels anys setanta. Pel costat francès, l'etnologia es mobilitza per obrir noves vies de recerca; l'anàlisi interna dels materials europeus esdevé primordial davant de la teoria antropològica i de les transferències sorgides de societats exòtiques (A. M. PÉTREQUIN i P. PÉTREQUIN, 1999; PÉTREQUIN i JEUNESSE (eds.), 1995; PÉTREQUIN [et al.], 2002; BOUJOT i CASSEN, 2000). Nosaltres mateixos hem intentat en aquest enquadrament de fer l'estat de la qüestió sobre les societats dites megalítiques, en el marc de la nova classificació de les societats proposada per A. Testart (2005) i aplicar aquest sistema a les societats megalítiques europees (GALLAY, 2006).

El programa etnoarqueològic queda, doncs, avui obert i té poques possibilitats de tancar-se, atès que és veritat que els vestigis arqueològics no parlen pas d'ells mateixos i que la seva interpretació depèn d'un saber antropològic general el qual és impossible obviar quan es tracta de les interpretacions funcionals.

4.4. L'estructuralisme i l'arqueologia contextual

Paradigma: *L'anàlisi interna dels documents permet accedir a la ideologia inconscient i irreductible que caracteritza cada societat.*

En el seu discurs de lingüística general (1916) Ferdinand de Saussure demostra la possibilitat d'extreure els sons pertinents (fonemes), arbitràriament construïts, propis de cada llengua, i això per fer una anàlisi interna del discurs, eminentment variable, dels locutors. Claude Lévi Strauss (1958, 1962) reprendrà aquesta hipòtesi en el marc de l'estudi de les ideologies del «pensament salvatge». L'arqueologia anglosaxona s'ha apropiat l'estructuralisme francès als anys vuitanta a l'interior del programa anomenat «contextual» (HODDER, 1982).

L'interès pels components simbòlics de la societat es retroba en les temptatives de desxiframent de l'art megalític. Des de l'origen, aquest interès es concreta a l'entorn d'alguns estereotips que tenen més a veure amb una semàntica naïf i d'estereotips aplicats sense crítica a les produccions artístiques neolítiques més diverses, com la noció de deessa de la fecunditat.

Serge Cassen constitueix, en aquest context, una figura d'excepció que desenvolupa anàlisis pròximes al mètode contextual (CASSEN, 2000;

CASSEN, VAQUERO, 2000; CASSEN, 2007). En un altre lloc ja hem presentat (GALLAY, 1986: 95-97) els límits inherents a aquest tipus de programa i no hi tornarem pas. L'exercici, per molt brillant i convincent que sigui, depèn més de la interpretació literària que del procés científic.

5. El lloc de Gordon Childe en el desenvolupament dels estudis megalítics

La revisió proposada permet d'observar dues ruptures essencials en la història dels estudis megalítics. La primera, d'ordre epistemològic, separa les aproximacions descriptives de les interpretacions més ambicioses anomenades d'*alt rang*, que, com ja hem dit diverses vegades, estaven separades de les bases compiladores per un veritable fossar epistemològic (GALLAY, 2007a). La segona ruptura és d'ordre tècnic i concerneix la revolució operada per les possibilitats de datacions absolutes pel carboni C14 (1949) i pel calibratge (1966). Aquesta última separa les antigues interpretacions de les concepcions actuals que poden, d'ara endavant, recolzar-se en un marc cronològic fiable. Podem comprendre el lloc crucial de Gordon Childe en el procés en referir-se als diversos programes aïllats.

Programa descriptiu. Gordon Childe ha estat poc actiu en la constitució dels arxius de base. El seu interès radica essencialment en les visions sintètiques i en les interpretacions d'alt rang. Tanmateix ha participat, marginalment, en la creació d'un millor marc cronocultural estudiant les relacions entre tipus ceràmics britànics i continentals i sent molt sensible a la variabilitat dels components culturals associats al megalitisme.

Programes poblacionistes. Childe està en l'articulació d'una arqueologia dels pobles monolítica cada vegada més superada davant de l'acumulació de proves a favor d'una gran diversitat cultural i d'una comprensió més detallada dels fenòmens en termes de dinàmiques de poblacions. El seu programa difusionista queda extremadament matisat i barreja difusió cultural i desplaçament de persones aïllades. La seva insistència a destacar la variabilitat cultural de les poblacions megalítiques és una de les grans paradoxes de les seves visions difusionistes. En efecte, ja trobem en l'obra de l'arqueòleg australià els dos arguments que seran utilitzats a continuació per Colin Renfrew

per refusar les tesis difusionistes: disparitat de mobiliari funerari, absència de transferències concretes i d'objectes del Pròxim Orient. Les dades proporcionades per les datacions de C14 faran definitivament caducs els escenaris proposats per Childe. Només les relacions de *crosslatig* que sobreviuen avui dia són les establertes entre el Bronze antic de l'Egeu i les cultures de l'Eneolític italià (BRANIGAN, 1966). La interpretació del canvi cultural en termes de població i/o individus poc nombrosos queda, tanmateix, com una alternativa sovint utilitzada. Vegeu com a prova les discussions amb relació a l'impacte del campaniforme en les cultures megalítiques. Les proposicions de Childe amb relació al rol de les societats de caçadors en l'emergència de les primeres arquitectures funeràries monumentals és probablement la proposició que resisteix més bé el pas del temps, ja que es tracta d'un tema encara perfectament d'actualitat.

Programes transformistes. Childe es mostra sensible a la idea de progrés. El concepte d'estat de civilització és tanmateix totalment marginal en les seves reflexions sobre el megalitisme, donat que ens situem a l'interior d'un mateix estadi, atès que anomenat de la barbàrie, sense necessitat de comparació amb els altres estadis.

Programa processual. La variable demogràfica no se li va escapar a Childe, que insisteix en l'enorme desgast d'energia que requereix l'erecció de les tombes megalítiques. Aquest interès es trobarà de manera detallada en les estimacions xifrades de Colin Renfrew.

Programa etnoarqueològic. Curiosament, Childe ignora pràcticament totalment les referències etnològiques exòtiques. Aquesta absència és com a mínim curiosa quan és conegut el lloc que, des de l'origen, té el comparatisme etnogràfic en les investigacions prehistòriques.

L'arqueòleg s'estima més trobar la font d'inspiració en la història europea que en els grups papús o en els amerindis, i fa servir els missioners o els croats per descobrir els models de comportament culturals expansius.

Programa simbòlic. A aquest nivell, Childe, no és gaire original i s'acomoda als estàndards interpretatius a bastament utilitzats en l'època. Parla de deesses de la fertilitat o de la mort.

Gordon Childe se situa així en l'articulació de dos mons: les dades compiladores són des dels anys trenta tan nombroses i tan diversificades que

encara es pot retenir la idea d'un poble megalític únic. El marc cronològic resta encara massa incert perquè es pugui apreciar l'originalitat i la independència del fenomen megalític en el seu valor just. La lectura dels textos de Childe deixa, en efecte, la impressió d'una certa tensió entre una primera comprensió de la diversitat cultural del fenomen i la necessitat de trobar una explicació única per explicar les arquitectures particulars.

El marc de referència sociològic esdevé elemental, si no caricaturesc. La revolució del carboni C14 i les interpretacions, alguna vegada primerenques i sovint superficials de la Nova Arqueologia, faran entrar els estudis megalítics en una nova era, que les actuals investigacions etnoarqueològiques i la necessitat de definir uns fonaments antropològics més estables per a aquest fenomen ja estan en curs de fer trontollar.

Résumé

La place de V. Gordon Childe dans le développement des études mégalithiques

L'article propose d'évaluer la place de Gordon Childe dans le développement, des origines à nos jours, des études mégalithiques. On distingue dans ce cadre divers paradigmes exprimant des positions épistémologiques dominantes et des programmes plus spécifiquement archéologiques. Les travaux de Gordon Childe se distinguent par la prédominance des explications de « haut rang », du paradigme populationniste et des programmes tournés vers l'analyse des processus de diffusion et d'acculturation. Les interprétations de Childe ne résisteront pas à la révolution du Carbone 14 et aux programmes initiés par la Nouvelle archéologie, bien que l'on puisse déceler à ce niveau l'influence du savant australien, notamment dans les travaux de Colin Renfrew.

Resumen

El papel de V. Gordon Childe en el desarrollo de los estudios megalíticos

El artículo propone evaluar el papel de Gordon Childe en el desarrollo de los estudios megalíticos

desde los orígenes hasta la actualidad. Se distinguen en este marco diversos paradigmas que indican las posiciones epistemológicas dominantes y los programas más específicamente arqueológicos. Los trabajos de Gordon Childe se distinguen por el predominio de las explicaciones de «alto rango», de paradigma poblacionista y en programas orientados hacia el análisis de procesos de difusión y de aculturación. Las interpretaciones de Childe no resistieron a revolución del C14 y de los programas iniciados por la Nueva Arqueología, a pesar de que se puede reseguir en este nivel la influencia del sabio australiano, principalmente en los trabajos de Colin Renfrew.

Referències bibliogràfiques

- BERTRAND, A. (1863). «Les monuments primitifs de la Gaule, monuments dits celtiques, dolmens et tumulus». *Rev. archéol.*, n.s., 7, p. 217-237.
- BLANCE, B. (1961). «Early Bronze age Colonists in Iberia». *Antiquity*, 35, p. 192-202.
- BOUJOT, C. i CASSEN, S. (1998). «Tertres armoricains et tumulus carnacéens dans le contexte de la néolithisation de la France occidentale». Dins: GUILAINE, J. (ed.). *Sépultures d'Occident et genèses des mégalithismes : 9000-3500 avant notre ère*. Séminaire du Collège de France. Paris: Ed. Errance, p. 109-128.
- BOUJOT, C. i CASSEN, S. (2000). «Tertres et pierres dressées». Dins: CASSEN, S.; BOUJOT, C.; VAQUERO, J. (ed.). *Éléments d'architecture: exploration d'un tertre funéraire à Lannec er Gadouer (Erdeven, Morbihan): constructions et reconstructions dans le Néolithique morbihannais: propositions pour une lecture symbolique*. Chauvigny: Eds. Chauvinoises, p. 181-206.
- BRADLEY, R. (1998). *The significance of monuments: on the shaping of human experience in Neolithic and Bronze Age Europe*. Londres, Nova York: Routledge.
- BRANIGAN, K. (1966). «Prehistoric relations between Italy and the Aegean». *Bullettino di paleontologia italiana*, n.s., 17, p. 97-109.
- CASE, H. (1969). «Settlement pattern in the North Irish Neolithic». *Ulster J. of archaeol*, 32, p. 3-27.
- CASE, H. (1976). «Acculturation and the earlier Neolithic in Western Europe». Dins: DE LAET, S. J. (ed.). *Acculturation and continuity in Atlantic Europe mainly during the Neolithic period and the Bronze Age*. Atlantic Colloquium (4; 1975; Gand). Bruges: De Tempel, p. 45-59.
- CASSEN, S. (2000). «Terminaison». Dins: CASSEN, S.; BOUJOT, C.; VAQUERO, J. (eds.) *Éléments d'architecture: exploration d'un tertre funéraire à Lannec er Gadouer (Erdeven, Morbihan): constructions et reconstructions dans le Néolithique morbihannais: propositions pour une lecture symbolique*. Chauvigny: Eds. Chauvinoises, p. 737-752.
- CASSEN, S. (2007). «Un pour tous, tous pour un...: symboles, mythe et histoire d'après une stèle morbihanaise du Ve millénaire». A: BARAY, L.; BUN, P.; TESTART, A. (ed.) *Pratiques funéraires et sociétés: nouvelles approches en archéologie et en anthropologie sociale*. Colloque interdisciplinaire (12-14 juin 2003; Sens). Dijon: Ed. univ.
- CASSEN, S. i VAQUERO, J. (2000). «La forme d'une chose». Dins: CASSEN, S.; BOUJOT, C.; VAQUERO, J. (eds.). *Éléments d'architecture: exploration d'un tertre funéraire à Lannec er Gadouer (Erdeven, Morbihan): constructions et reconstructions dans le Néolithique morbihannais: propositions pour une lecture symbolique*. Chauvigny: Eds. Chauvinoises, p. 611-656.
- CAZALIS DE FONDOUCE, P. (1877). «Les allées couvertes de la Provence». *Matériaux pour l'hist. primitive et nat. de l'homme* (Paris), sér. 2, 8, p. 441-474.
- CHAMBON, P. (2003). *Les morts dans les sépultures collectives néolithiques en France: du cadavre aux restes ultimes*. Paris: Eds. du CNRS. (Gallia préhist.: suppl., 35).
- CHILDE, V. G. (1925), 1a éd. (6a éd.: 1957). *The dawn of European civilization*. London: Routledge & P. Kegan.
- CHILDE, V. G. (1929). *The Danube in prehistory*. Oxford: Clarendon Press.
- CHILDE, V. G. (1931). «The continental affinities of British Neolithic pottery». *Archaeol. J.* (Londres), 88, p. 37-66.
- CHILDE, V. G. (1936). *Man makes himself*. Londres: Watts & Co.
- CHILDE, V. G. (1939). «The Orient and Europe». *Am. J. of archaeol.*, 43, p. 1, p. 10-26.
- CHILDE, V. G. (1942), (rééd. 1954). *What happened in history*. Londres: Penguin Books.
- CHILDE, V. G. (1958). *The prehistory of European society*. Harmondsworth, Londres: Penguin Books.
- CHILDE, V. G. (1962). *L'Europe préhistorique: les premières sociétés européennes* (trad. de *The prehistory of European society*, 1958). Paris: Payot.
- DARWIN, C. (1859). *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*. Londres: J. Murray.
- DAVID, N. i KRAMER, C. (2001). *Ethnoarchaeology in action*. Cambridge: Cambridge Univ. Press. (Cambridge world archaeol.).
- DÉCHELETTE, J. (1908). *Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine, 1: Archéologie préhistorique*. Paris: Picard.
- DESOR, E. (1866). «Migrations du sud au nord». *Matériaux pour l'hist. positive et philosophique de l'homme*, 2, p. 524.
- Duday, H. (2007). *Lezioni di archeotomatologia: archeologia funeria e antropologia di campo*. Roma: Soprintendenza archeol., École fr. de Rome.
- FRIED, M. H. (1967). *The evolution of political society: an essay in political anthropology*. Nova York: Random House.
- GALLAY, A. (1977). *Le Néolithique moyen du Jura et des plaines de la Saône: contribution à l'étude des relations Chassey-Cortailod-Michelsberg*. Frauenfeld: Huber.
- GALLAY, A. (1981). «The Western Alps from 2500 to 1500 b.c. (3400-2500 B.C.): traditions and cultural changes».

- Dins: GIMBAUTAS, M. (ed.). *The transformation of European and Anatolian culture 4500-2500 BC. and its legacy*. Int. conference (3; 1979; Dubrovnik). *J. of Indo-Eur. studies*, 9, 1/2, p. 33-55.
- GALLAY, A. (1986). *L'archéologie demain*. Paris: Belfond. (Belfond/Sciences).
- GALLAY, A. (1991). «L'homme néolithique et la mort». *Pour la science*, 164, june, 78-87.
- GALLAY, A. (2001). «Diffusion ou invention: un faux débat pour l'archéologie?» Dins: DESCOEUDRES, J. P.; HUYSECOM, E.; SERNEELS, V.; ZIMMERMANN, J. L., (eds.). *Aux origines de la métallurgie du fer. Table ronde int. d'archéol.: l'Afrique et le bassin Méditerranéen* (1; 4-7 juin 1999; Genève). *Mediterranean archaeol.: Australian and New Zealand J. for the archaeol. of the Mediterranean world*, 14, p. 13-24.
- GALLAY, A. (2004). «A propos du statut épistémologique des travaux publiés sur la nécropole du Petit-Chasseur à Sion (Valais, Suisse)». Dins: BESSE, M.; DESIDERI, J. (eds.). *Graves and funerary rituals during the Late Neolithic and the Early Bronze Age in Europe (2700-2000 B.C.)*. Int. conference (Oct. 4-7th 2001; Sion, Switzerland, Cantonal archaeol. Mus.). Oxford: Archaeopress. (BAR: Int. ser.; S1284), p. 79-97.
- GALLAY, A. (2006). *Les sociétés mégalithiques: pouvoir des hommes, mémoire des morts*. Lausanne: Presses polytechniques et univ. romandes. (Le savoir suisse: histoire, 37).
- GALLAY, A. (2007a). «Restituer la vie quotidienne: en guise de conclusion». Dins: BEAUNNE, S. A. (ed.). *Chasseurs-cueilleurs: comment vivaient nos ancêtres du Paléolithique supérieur: méthodes d'analyse et d'interprétation en préhistoire*. Paris: Eds du CNRS, p. 261-270.
- GALLAY, A. (2007b). «Quels paradigmes pour la préhistoire? Un historique». Dins: *Congrès du centenaire: un siècle de construction du discours scientifique en préhistoire* (26ème Congrès préhistorique de France. Avignon, 21-25, septembre, 2004), p. 301-312.
- GALLAY, A. (en premsa). «Cistes de type Chamblandes: 15 ans de recherches, quels progrès?». Dins: MOINAT, P.; CHAMBON, P. (eds.). *Les cistes de Chamblandes et la place des coffres dans les pratiques funéraires du Néolithique moyen occidental*. Lausanne: Cahiers d'archéol. romande. (Cahs d'archéol. romande; 110).
- GIMBUTAS, M. (1979). «The three waves of the Kurgan people into old Europe, 4500-2500 B.C.» Dins: MENK, R.; GALLAY, A. (eds.). *Anthropologie et archéologie: le cas des premiers âges des Métaux*. Int. symposium (25-30 sept. 1978 ; Sils-Maria). *Archs suisses d'anthrop. générale* (Genève), 43, 2, p. 113-137.
- HODDER, I. (1982). «Sequences of structural change in the Dutch Neolithic». A: HODDER, I. (ed.). *Symbolic and structural archaeology*. Cambridge: At the Univ. Press. (New directions in archaeol.), p. 162-177.
- LAMARCK, J. B. (1809). *Philosophie zoologique ou exposition des considérations relatives à l'histoire naturelle des animaux*, 1, 2. Paris: Dentu.
- LÉVI-STRAUSS, C. (1958). *Anthropologie structurale*. Paris: Plon.
- LÉVI-STRAUSS, C. (1962). *La pensée sauvage*. Paris: Plon.
- LYELL, C. i MEULIEN, T., trad. (1843-1848). *Principes de géologie ou illustrations de cette science empruntées aux changements modernes que la terre et ses habitants ont subis*. Paris: Langlois et Leclercq.
- MONTELIUS, O. (1899). *Der Orient und Europa: Einfluss der orientalischen Cultur auf Europa bis zur Mitte des letzten Jahrtausends v. Chr.* Stockholm: Kungl. Hofboktryckeriet.
- MORGAN, L. H. (1877). *Ancient society, or researches in the lines of human progress from savagery through barbarism to civilization* (trad.: *La société archaïque*, Paris: Anthropos, 1971). Londres: Mac Millan.
- MORTILLET, G. DE. (1877). *Races humaines et chirurgie religieuse de l'époque des dolmens. Matériaux pour l'hist. primitive et nat. de l'homme* (Paris), sér. 2, 13, p. 153-166.
- PÉTREQUIN, P.; CASSEN, S.; CROUTSCH, C.; ERRERA, M. (2002). «La valorisation sociale des longues haches dans l'Europe néolithique». Dins: GUILAINE, J. (ed.). *Matériaux, productions, circulations du Néolithique à l'âge du Bronze*. Paris: Ed. Errance, 67-98.
- PÉTREQUIN, P.; JEUNESSE, C. (eds.) & JEUDY, F.; MONNIER, J. L. ; MORRE-BIOT, N.; PELEGRINI, J.; PÉTREQUIN, A. M.; PRAUD I.; ROSSY, M.; ROUGEOT, J. C., (col-lab.) (1995). *La hache de pierre: carrières vosgiennes et échanges de lames polies pendant le Néolithique (5400-2100 av. J.-C.)*. Paris: Eds Errance.
- PÉTREQUIN, P. ; PÉTREQUIN, A. M. (1993), reed.: 2000. *Ecologie d'un outil: la hache de pierre en Irian Jaya (Indonésie)*. Paris: Eds. du CNRS. (Monogr. du CRA / Centre de rech. archéol., 12).
- RENFREW, C. (1973a). *Before civilization: the radiocarbon revolution and prehistoric Europe*. Londres: Penguin.
- RENFREW, C. (1973b). «Monuments, mobilization and social organization in Neolithic Wessex». Dins: RENFREW, C. (ed.) *The explanation of culture change: models in prehistory*. Meeting of the research seminar in archaeol. and related subjects (Univ. of Sheffield). Gloucester Crescent: Duckworth, p. 539-558.
- RENFREW, C. (1979). *Investigations in Orkney*. Londres: Thames and Hudson. (Rep. on the Res. Comm. of the Soc. of Antiquaries of London; 38).
- RENFREW, C. i BRAUDEL, P. (trad.) (1983) 2a ed. *Les origines de l'Europe: la révolution du radiocarbone* (trad. de *Before civilization*, 1973). Paris: Flammarion. (Nouvelle bibliothèque sci.).
- RENFREW, C. i MIECH-CHATENAY, M. (trad.) (1990). *L'énigme ind-européenne: archéologie et langage* (trad. d'*Archaeology and language: the puzzle of Indo-European origins*, 1987). Paris: Flammarion.
- SAUSSURE, F. DE. (1916). *Cours de linguistique générale*. Lausanne, Paris: Payot.
- SERVICE, E. R. (1971). (Reed. del 1962). *Primitive social organisation*. Nova York: Random House. (Studies in anthrop.).
- SHERRATT, A. G. (1990). «The genesis of megaliths: monumentality, ethnicity and social complexity in Neolithic North-West Europe». Dins: *Monuments and the monumental*. *World archaeol.*, 22, p. 2, p. 147-167.

- STEWART, J. H. (1956). «Cultural evolution». Dins: ZUBROW, E. B. W.; FRITZ, M. C.; FRITZ, J. M. (eds.) *New archaeology: theoretical and cultural transformations*. San Francisco: W. H. Freeman, 9-17.
- TESTART, A. (2005). *Éléments de classification des sociétés*. París: Eds. Errance.
- WHITE, L. (1959). *The evolution of culture: the development of civilization to the fall of Rome*. Nova York: McGraw-hill. (MacGraw-Hill paperbacks).

Alain GALLAY va néixer el 1938 a Ginebra. Després de cursar estudis de Ciències Naturals en aquesta

ciutat, completa la seva formació en etnologia i en prehistòria a París. Ha estat professor d'arqueologia prehistòrica a la Universitat de Ginebra del 1972 al 2003 i actualment és professor emèrit d'aquesta universitat. Les seves recerques han versat sobre el neolític europeu i també sobre l'etnoarqueologia i l'etnohistòria de l'Àfrica de l'Oest.

Títol original: *La place de V. Gordon Childe dans le développement des études mégalithiques*. Traducció de Miquel Molist.